

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA SITUAȚIA MATERIALĂ A CLERULUI ROMÂNESC DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

MIHAI GEORGIȚĂ*

misu_arhive@yahoo.com

BEITRÄGE ZUR MATERIELLEN LAGE DER RUMÄNISCHEN PRIESTER AUS DEM SIEBEBÜRGEN IN 17 JHD.

ZUSAMMENFASSUNG: Materielle Lage der Geistlichen von der verschiedenen Konfessionen aus Siebenbürgen stand in engem Zusammenhang mit sozialer Position und manchmal mit der politische. Im Unterschied zu Vertretern der öffentlichen Konfessionen, griechisch-rumänischen Pfarrer zogen nicht Nutzen aus den besonderen Vorrechte und ihre wirtschaftliche Stand wurde in allgemeinen den rumänischen Untertanen, deren Pfarrkinder, ähnlich bewahrt. Trotzdem die rumänische Geistlichkeit versuchte dem 17ten Jht. entlang jederzeit auf einen vorteilhafte Anlass, manche Rechte zu erringen, die ihre materielle und soziale Situation verändern. Sooft sie die Vorteile und die wirtschaftliche Pflichterlassung erhalten hat, hat sie grosse Anstrengungen gemacht, um sie uneingeschränkt beizubehalten. Die meisten Vorrechte und Befreiungen haben die rumänischen Pfarrer von den siebenbürgischen Fürstern bekommen, aber die Ständeversammlungen hat jedermal versucht, diese zu beschränken.

Eine materielle bessere Situation hatten natürlich die rumänische Priester, die in den Adelstand erhoben wurden, und waren Nutzniesser der verschiedenen Ausnahmerechte. Dennoch die rumänischen Jungen haben nach den soziale Klasse der Priester erstrebt, weil sie ihnen minimale Vorteile angeboten hat. Infolgedessen gab es in den rumänischen Dörfern aus Siebenbürgen dieses Jahrhunderts von drei bis zu acht Pfarrer, unter deren der von der Gemeinde ausgewählte Pfarrer konnte sich ein zufriedenstellendes Leben versichern, indem oft von Gemeinden unterstützt wurden.

Manche rumänische Geistlichen waren Grundbesitzer, besaßen Untertanen, Herden und Mühlen.

SCHLUSSWORTE: Fürsten, rumänische Geistlichkeit, materielle Lage, Siebenbürgen, Vorrechte

REZUMAT: Starea economică a clerului diferitelor confesiuni din Transilvania era în strânsă dependență cu poziția socială și, în anumite cazuri, cu cea politică. Spre deosebire de reprezentanții confesiunilor recepte, preoții ortodocși nu beneficiau de privilegii speciale, iar situația lor materială a rămas, în cea mai mare parte, similară cu cea a iobagilor români, deci a enoriașilor, prestand aceleași obligații către stăpânul de domeniu și fisc. O încercare de a îmbunătăți starea preoției românești a făcut-o Mihai Viteazul, dar imediat după izgonirea sa din Transilvania privilegiile primite acum au fost retrase. Cu toate acestea, pe parcursul secolului al XVII-lea ea a încercat, de câte ori s-a ivit un prilej favorabil, să-și dobândească anumite drepturi menite să le modifice situația socială și economică. Iar atunci când reușeau să obțină avantaje și scutiri, preoțimea românească făcea deosebire eforturi pentru a le păstra neîngrădite. Cele mai multe privilegii le-au primit de la principii Transilvaniei, în timp ce Dietele și adunările de stări au încercat să le restrângă.

O situație materială suficient de bună aveau firește preoții români înnoțibili, beneficiari ai diferitelor privilegii. Totuși, preoția era râvnită de tinerii români și din punct de vedere material, deoarece le oferea măcar minime avantaje. Astfel, putem întâlni un număr mare de preoți

* Consilier superior la Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale

în satele românești. Dintre aceștia, preoții aleși de comunitate puteau să-și asigure un trai decent, fiind îndeosebi ajutați de enoriași. Preoții românii își asigurau, în general, traiul din gospodăria proprie. Unii ajungeau să trăiască, fiind mai gospodari ori moștenind averi, la fel de bine ca mulți din nobilimea mică maghiară. Erau proprietari de turme, țineau slugi și jeleri, aveau mult pământ

și dețineau mori de făină. Această situație materială deosebită o întâlnim în special în districtele și comitatele cu populație românească compactă: Maramureș, Făgăraș, Hațeg, Chioar etc.

CUVINTE CHEIE: Principe, clerul românesc, situație materială, Transilvania, privilegii.

Situația socială și materială a clerului românesc era una inferioară în momentul ocupării Transilvaniei de Mihai Viteazul și deoarece era un domnitor dedicat vieții spirituale a românilor, va cere Dietei să scutească pretutindeni preoții români de serviciile iobăgești pe care le prestează poporul, încercând să-i ridice la condiția clerului din confesiunile recepte¹. După înfrângerea domnitorului muntean, se iau măsuri represive asupra preoților, care s-au dovedit aliații lui de seamă, iar dieta din ianuarie 1601 stabilește și sub aspect punitiv o taxă extraordinară de 2 fl. pentru fiecare preot român, taxă destinată oastei care a luptat împotriva lui Mihai, în timp ce iobagii români trebuiau să dea doar 1 fl². Aceste opreliști nu i-au împiedicat pe preoții români să solicite atunci când conjunctura politică le era favorabilă scutirea de dări și sarcini iobăgești. Un act aproape similar celui emis de dieta convocată de Mihai Viteazul, a eliberat Gabriel Bathori în 1609 ca răspuns la plângerea clerului românesc. Recunoscându-le starea mizeră a hotărât ca cei aflați în condiție iobăgească să fie scutiți de toate sarcinile plebee și serviciile civile datorate seniorului, cu excepția onorariului anual datorat seniorului. Acest act situat în succesiunea hotărârii dietale din 1600 deschide seria unor acte similare emise de toți principii pe parcursul secolului al XVII-lea. În 1614, principele Gabriel Bethlen reconfirmă diploma lui Bathori, iar în 1624 scutește preoții români din Țara Făgărașului de prestarea dijmelor din produse agricole și vie, așa cum făcuseră predecesorii săi. În 1638 este din nou reconfirmată de principele Gheorghe Rakoczi. La fel va proceda și fiul acestuia în 1653. În 15 martie 1659 mitropolitul Sava Brancovici obține de la principele Acațiu Barcsai pentru preoții săi scutiri de decime, none, quinte, quarte, din turme și produse agricole, iar 5 zile mai târziu același principe acordă preoților români din Făgăraș, scutiri de dări, cu excepția onorariului destinat stăpânului de domeniu. În timpul lungii sale domnii, Mihai Apaffi va reconfirma de mai multe ori aceste privilegii, la care va adăuga și altele. Astfel, va reîntări în 1663 diploma emisă de Barcsai, adăugând și scutirea din dijma vinului. La sesizarea clerului românesc că ele nu sunt respectate le reconfirmă succesiv de șase ori până în 1682³.

Pe de altă parte, stăpânii de domeniu, prejudiciați de aceste privilegii, cereau în diete îngrădirea lor. Bunăoară, dieta din 1639, în urma plângerilor împotriva preoților români, care ar fi dorit să beneficieze de aceleași prerogative și drepturi ca și preoții unguri, hotărăște ca aceștia să fie datori să plătească *honorarium* stăpânului domenal, iar fiul preotului român iobag ereditar să fie iobag, să poată fi cerut înapoi dacă a plecat și să nu fie scutit de dările către stăpân⁴. Totuși, situația privilegiată a preotului român, în comparație cu restul iobagilor români, i-a atras pe mulți tineri înspre această profesie. Însă numărul crescând de preoți i-a nemulțumit pe membrii dietei, care, printr-un articol dietal din februarie 1642, interzice hirotonisirea fiilor de iobagi, iar pentru cei deja hirotoniți hotărăște să fie destituiți de către episcopii români, altminteri vor fi și ei destituiți⁵.

Majoritatea preoților erau iobagi pe pământ nobiliar, supuși la anumite obligații față de stăpân. Însă ceva mai bine o duceau preoții iobagi de pe domeniul princiar și de pe *fundus regius*. Situația grea ori motive

1. Ștefan Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, Ediția a II-a, Sibiu, 1935, p. 179, *Monumentia Comitatus Regni Transilvaniae*, vol. IV, Budapesta, 1880, p. 529. În continuare se va cita: MCRT

2. Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1989, p. 156.

3. Ana Dumitran, *Privilegiile acordate preoților români de principii calvini ai Transilvaniei*, în „Confesiune și cultură în Evul Mediu”, Editura Universității „A. I. Cuza”, Iași, 2004, p. 77–92.

4. MCRT, vol X, p. 220.

5. *Ibidem*, p. 328; Petre Filimon, *Protestantismul și românii din Ardeal*, Arad, 1938, p. 51.

de ordin juridic îi determinau pe unii preoți să părăsească localitatea și să se stabilească în alte locuri mai prielnice⁶. Pentru a nu comite acest lucru stăpânii de domeniu le cereau chezășie. Spre exemplu, la castelul din Buia în 5 noiembrie 1641, iobagii lui Tholdi Istok de Salonta, Dan Bratul și Ithul cu fiii săi, Dan și Mani, se angajează fiecare să plătească câte 40 de florini drept chezășie pentru iobagul lui Kemény János, Popa Dimitrie, fiul popii Stoica din Ghijasa de Sus, pentru ca preotul să nu fugă de pe domeniul lui Kemény ori al moștenitorilor acestuia și va rămâne iobag veșnic la fel ca tatăl său Popa Stoica. Dacă cumva cei doi vor fugi, chezași se obligă să-i aducă înapoi, în caz contrar să plătească fiecare câte 40 de florini⁷. Această situație ingrată se putea depăși, totuși, fie prin răscumpărarea libertății, fie prin accesul la nobilitate. Un preot mai înstărit, firește, tindea să-și depășească starea iobăgească. Așa a fost și preotul Ștefan din Tilișca, din scaunul Săliște, a cărui neamuri, din vechime, cu toții erau iobagi: Acest preot își răscumpără iobăgia cu feciorii săi, Dumitru, Vasile și Ștefan în 11 noiembrie 1667, având acordul stăpânului de domeniului, Ioan Bánpáti, în schimbul sumei de 115 florini. Stăpânul le-a garantat împreună cu soția și față de urmașii lor, că aceștia vor fi eliberați pe veci din iobăgie⁸.

În veacul al XVII-lea preoțimea română n-a prestat, în general, robotă, deși sunt înregistrate și astfel de cazuri⁹. Pe domeniul Gurghiu erau exceptați de la robotă juzii, crainicii și preoții, care își întrețineau propria biserică, o datorau doar dacă foloseau pământuri care înainte au fost supuse dijmei¹⁰. Popa Mihai din Hațeg, în comparație cu ceilalți doi preoți de acolo, era trecut în 1674 pe o sesie taxalistă, după care plătește și prestează robotă. În 1681 sunt specificate în urbariu și datoriile lui ca taxalist, 4 florini și 3 zile de clacă¹¹. De asemenea, era scutiți de dijmele naturale, cu toate că de multe ori acest drept le-a fost încălcat. De el beneficiau numai preoții care țineau biserică, adică erau aleși de sat¹². La fel ca juzii erau aleși pe un an sau mai mulți. Se întâmpla ca preotul să fie în același timp și jude sătesc¹³. Despre acest lucru ne relatează Nicolae Bethlen la 1662, spunând că ei se bucurau de o mare considerație din partea sătenilor¹⁴. De asemenea, întâlnim, la fel ca în secolul trecut, preoți voievozi¹⁵, pușcași¹⁶ ori hodnogi de cetate¹⁷. Scutirea de robotă și posibilitatea de a fi ales preot de comunitate justifică și explică, totodată, prezența mai multor preoți în sat. Oricum era un motiv suficient de întemeiat pentru ca iobagii să-și facă copiii preoți¹⁸.

Ei își asigurau, în general, traiul din gospodăria proprie. Unii aungeau să trăiască, fiind mai gospodari ori moștenind averi, la fel de bine ca mulți din nobilimea mică maghiară. Erau proprietari de turme, țineau slugi și jeleri, aveau mult pământ și dețineau mori de făină. Cunoscuți din documente ca mari proprietari de turme sunt preoții și protopopii din Moisei și Săcel, comitatul Maramureș, care, aproape an de an cereau bistrițenilor dreptul de a-și pășuna turmele în Munții Rodnei. E drept că mulți dintre aceștia erau persoane nobile¹⁹, și aveau și slugi²⁰, unele dintre fiii de preoți iobagi²¹. La fel ca și alții, preoții din Cicău aveau turme și slugi, care adesea treceau hotarul locuitorilor din Ormeniș, motiv pentru care erau adesea reclamați²². Mai

6. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (în continuare: SJAN)-Cluj, *fond Primăria Orașului Bistrița*, doc 154/1681. *Urbăriile Țării Făgărașului*, vol. I, p. 213; Liviu Ursuțiu, *Domeniul Gurghiu (1652–1706)*, Cluj-Napoca; 2007, p. 190.

7. SJAN-Cluj, *fond familial Kemény*, vol. XXI, 1833.

8. I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I (1599–1699), Cluj, 1940, p. 311–312.

9. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare: DANIC)-*Colecția microfilme Ungaria*, rola 274, cadrul 87. Preotul din Surdești este înregistrat la 1674 prestând robotă.

10. Liviu Ursuțiu, *op.cit.*, p. 10.

11. Maria Ursuțiu, *Relațiile agrare pe domeniul Hunedoara în secolul al XVII-lea*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1985, p. 87.

12. SJAN-Cluj, *fond Scaunul Arieș*, Protocoale vol. II, fila, 348 verso.

13. Popa Ioan din Sărata era judele satului la 1666. Vezi: *Urbăriile Țării Făgărașului*, vol. II, p. 420.

14. Ștefan Lupșa, *op. cit.*, p. 409.

15. Valer Hossu, *op. cit.*, p. 72.

16. *Urbăriile Țării Făgărașului*, vol. II, București, 1982, p. 623.

17. *Ibidem*, p. 497.

18. Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 457–458.

19. Vezi exemple: SJAN-Cluj, *fond Primăria Orașului Bistrița*, 106/1649, 126/1650, 79/1677, 80/1678, 61/1679, 122/1686.

20. *Ibidem*, doc. 108/1623.

21. Dumitru fiul popii Ștefan din Telciu, era slugă la familia preotului Petru din Săcel. Vezi: *Ibidem*, doc. 107/1686.

22. Idem, *fond Scaunul Arieș*, Protocoale, vol. II, filele 27, 296 verso.

multe informații avem în acest sens despre preoții boieri din Făgăraș, o altă zonă unde românimea era bine reprezentată atât din punct de vedere social și administrativ, cât și economic. În 1614 se judeca la scaunul Săliște cazul preotului Oprea Raț stăpân peste un munte²³. Pătrașcu Marciul, preotul boer din Hârșeni avea la 1640 averea mai mare decât a celorlalți boieri din sat (4 cai, 4, boi, 5 vaci, 50 de oi, 14 porci), în hotarele din Hârșești și Bucium ogoare de 46 de găleți, fânețe de 15 căruțe, o șesime de moară, o șesime de munte și cinci familii de vecini(iobagi).²⁴ Cu un șeptel mai redus, dar proprietar peste un sfert de munte, este înregistrat în acest an preotul boer Dumitrașcu din Berivoiul Mare²⁵. Popa Oprea din Viștea de Sus, boer și el, pare a fi cel mai înstărit dintre cei conșcriși în anul 1640. Pe lângă pământul arabil și fânețe, el deținea o parte din Muntele Viștea de Sus, o stână, o moară, și nouă case de vecini²⁶. Stâni și părți din muntele Drăguș avea fiecare din cei trei preoți din Drăguș²⁷. În 1667 se judeca la tribunalul boieresc din Făgăraș cazul preotului Bărbat din Pojorta pentru proprietate muntelui din hotarul satului. Jumătate din acest munte, până în vârf, era proprietatea acestuia, unde alți boeri și-au mânătur turmele de oi, iar preotul, care le reținuse 12 berbeci, a cerut să fie pedepsiți pentru încălcarea proprietății. Tribunalul îi amendează cu câte 12 florini în schimbul restituirii berbecilor²⁸. Preoții din Ucea de Sus sunt înregistrați în 1674 ca stăpâni de munți și pășuni²⁹. În 27 martie 1696 principele îl confirmă pe boerul popa Stan din Mărgineni în vechiul drept de a ține moară și peste posesia munților Țigan și Clăbucet³⁰. În afară de preoții din vechi familii boierești, posesori de moșii, vedem că, în general, preoții boieri din Făgăraș, ce reprezentau jumătate din totalul preoților conșcriși la 1637 și 1640, aveau o situație materială prosperă. Însă în privința șeptelului se observă doar o mică diferență față de preoții iobagi, iar aceștia din urmă fiind, în medie, ceva mai înstăriți din acest punct de vedere decât enoriași lor iobagi³¹. În comparație cu un credincios de rând totuși preotul iobag se bucura de susținerea comunității.

Ei primeau așa-numite „stole” din partea credincioșilor, adică erau întreținuți de comunitate, mai ales când nu aveau alte venituri. Pentru a-și spori veniturile, uneori sunt înregistrate abuzuri ale preoților care cereau mai mult sătenilor în schimbul oficierei unui serviciu religios. La adunarea comitatensă din Maramureș, din anul 1680, au sosit plângeri împotriva preoților români și ruteni care încasau de la enoriași pentru slujba de înmormântare o taxă mai mare decât cea stabilită, chiar de câte 10 și 15 florini. Adunarea hotărăște să nu se ia mai mult de 1 florin, fie mortul tânăr sau bătrân, altminteri preotul era pedepsit cu o amendă de 12 florini. Totuși s-a admis condiția că dacă cineva dă mai mult de bunăvoie, atunci să poată da mai mult de un florin³². Când comunitățile se pauperizau, aveau de suferit și preoții, neprimindu-și drepturile. Aflăm, dintr-o scrisoare adresată în 19 mai 1682 de protopopul Vasile din Mocod și de preoții din viciul Năsăudului magistratului orașului Bistrița, că s-a ajuns să „cerșească” de la principe „taleri și dăjdi”, căci preoți s-au plâns în soborul ținut la Năsăud că nu au „simbrie” de la sate, așa cum a stabilit oficialii statului („cum au rânduit țara”) și mitropolitul Sava Brancovici: 10 bani de casă, o mierță de grâu anual, zile de clacă, piei de miel de Sf. Gheorghe, de Ispas și Rusalii. În consecință, solicită judeului primar și părcălabului Bistriței, precum aceștia le-au promis că-i vor ajuta, să nu supere pe vlădica („că măriia voastră ați voit așe să dăm știre măriilor voastre cene ce voe va ave, să ne jeluim măriilor voastre să nu supărăm pre vlădica”), să intervină și să adune simbria pe când va veni mitropolitul Ioasaf³³. Din acest document putem deduce

23. SJAN-Sibiu; *Colecția documente medievale*, U VI, doc. 211/1614.

24. *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, București, 1973, p. 732.

25. *Ibidem*, p. 737.

26. *Ibidem*, p. 800.

27. *Ibidem*, p. 790.

28. Ioan Cavaler de Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2006, p. 309–310.

29. *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. II, p. 639.

30. Ioan Cavaler de Pușcariu, *op. cit.*, p. 29, 339–341.

31. Vezi statisticile la Șarolta Solcan, *Familia preoțească în satul românesc din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Biserica și societate. Studii istorice”, Arad, 2005, p. 205, 210. Și în *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, p. 31.

32. SJAN-Maramureș, fond Prefectura județului Maramureș. *Protocoloalele adunării comitatense*, protocolul V, fila 350.

33. SJAN-Cluj, fond Primăria Orașului Bistrița. *Documente românești*, doc. 220, fila 1–2: pe verso o mențiune în germană indicând data de 25 aprilie 1683.

în ce consta participarea comunității la susținerea familiei preotului, dar și faptul că, din aceste venituri, preotul onora darea preoțească către episcop și mitropolit. Episcopul din Maramureș trebuia să încaseze darea anual de la fiecare parohie. Ea a rămas și pe parcursul veacului al XVII-lea tot la valoarea unui florin pe an ca la sfârșitul celui trecut. În soborul mare întrunit în 27 iunie 1688, la Mitropolia din Alba Iulia, s-au stabilit amănunțit veniturile preotului obținute de la comunitate. Astfel fiecare casă era datoră cu o claie de grâu și una de ovăz, o zi de coasă și una de seceră până în seară, iar în ziua de Sf. Petru câte un caș, cine nu avea oi trebuia să plătească în Ziua de Paști prețul cașului 2 patori. La botez și la cununii preotul încasa de la enoriași câte 12 florini. De asemenea, enoriașii trebuiau să ajute la repararea casei parohiale și să o îngrijească ca pe biserică. Preotul la rândul său era dator către episcop și mitropolit. Taxa către mitropolitul de la Alba Iulia a rămas și pe parcursul veacului al XVII-lea tot la valoarea unui florin pe an ca la sfârșitul celui trecut³⁴. Episcopul din Maramureș trebuia să primească în 1635, potrivit hotărârii adunării comitatense, câte un florin de la fiecare parohie și câte o poltură (unitate monetară de mică valoare) de la persoanele nobile³⁵. În același an, se stabilea de același for ca noului episcop maramureșean să i se dea 24 de bani, 4 piei de miel, 12 lumânări, iar pentru fiecare biserică sfințită să încaseze câte un florin. Statul era nevoit să intervină acolo unde comunitățile nu-l recunoșteau pe episcop și autoritatea lui, neputând astfel să-și strângă veniturile³⁶.

Preoții care nu erau aleși de comunitate³⁷ căutau un alt mod de subzistență; dieci, legători de cărți, pictori, zugravi, constructori de biserici, tipografi, dar și meserii profane: apicultori, tâmplari, fierari, cârciumari, morari etc. În soborul ținut la Alba Iulia în 1627 de către mitropolitul Dosoftei, li s-a interzis preoților să țină crâșmă, să poarte arme, să vâneze, să adăpostească hoții³⁸. Majoritatea preoților țineau stupi, produceau miere și ceară. În 1619 Gabriel Bethlen interzice negoțul cu miere și ceară³⁹. Se pare că era o sursă de venit pentru preoții români. Astfel, Preotul George din Bârgăul de Sus, cumpărase în 1640 de 12 florini miere, din care a făcut bere sau mied⁴⁰, iar popa Vasile din Archiud vindea în 1644 miere la Bistrița, avându-l chezaș pe Imre Ignat⁴¹. Mai târziu, magistratul orașului Bistrița va lua măsuri împotriva comercializării berii (miedului) făcute din miere de către preoți⁴².

O imagine relevantă despre situația lor materială ne-o putem forma pe baza conșcrierilor urbariale, principala sursă documentară care permite comparații și ierarhizări a condițiilor de trai ale preoțimii române la nivelul acestui secol. Preoții provin în covârșitoare majoritate din rândul iobagilor. Bisericile românești nu au, în general, o moșie parohială ca și ale celorlalte confesiuni, astfel preoții români trăiau pe pământurile familiale moștenite ori achiziționate, însă iobăgești și supuse la prestații. Dacă nu erau supuși la robotă, în schimb erau supuși la taxe, daturi, onorari, care creșteau permanent. La onorari și daturi fiind supuși chiar atunci când erau boieri⁴³. Pe domeniul Făgărașului un preot nobil dădea un onorariu de 7fl. și 50 de dinari⁴⁴.

Ca și în secolul trecut, onorariul achitat de preoți simpli era foarte diferit de la un domeniu la altul. Preoții de pe domeniul Chioar dădeau fiecare la 1603 câte 1, 50 de florini pentru răscumpărarea păturii, cei de pe domeniul Cehu Silvaniei la 1682 trebuiau să crească un mânz și să dea câte două țoale sau patru florini sau o pereche de desagi. La 1692 cei doi preoți din Bârgăul de Sus și de Jos erau datori cu câte o

34. Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 1992, p. 170–172.

35. SJAN-Maramureș, fond *Prefectura județului Maramureș. Protocoalele adunării comitatense*, I, fila 203.

36. *Ibidem*, fila 205.

37. *Ibidem*, VIII, fila 32. O hotărâre a adunării comitatense hotărăște în jurul anului 1680, văzând că numărul preoților români s-au înmulțit la sate spre paguba sătenilor, să nu fie mai mult de doi în sat și aceștia numai dacă sunt acceptați de comunitate.

38. Vezi pentru exemple: Ștefan Lupșa, *Clerici români meșteșugari*, în „Studii Teologice”, an II, nr. 7–8, 1950, p. 410–426.

39. SJAN-Cluj, fond *Primăria Orașului Bistrița*, doc 46/1619.

40. *Ibidem*, doc. 31/1640.

41. *Ibidem*, doc. 24/1644.

42. *Ibidem*, doc. 57/1668.

43. David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I, București, 1986, p. 99.

44. Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 464.

pereche de desagi și cu câte un mănunchi de lumânări de ceară, de cel puțin 12 lumânări⁴⁵. Pe domeniul Gurghiu, la 1652, preoții români erau datori provizoriului domenal cu o pătură, o chingă de cal, o pereche de desagi, iar la Crăciun și Paști cu câte 12 lumânări de ceară. Dar preoții mărturisesc că și la Sîngiorgiu și Sînmihai trebuie să dea câte 12 lumânări și 12 dinari⁴⁶. La sfârșitul secolului al XVII-lea, preoții români de pe domeniul Crasnei trebuiau să dea proprietarului numai o piele de vulpe pe an⁴⁷. În urbariul Almașului Mare din 1644, preoții români din 8 sate erau datori cu un șoim, sau un taler ori o pătură, iar cei înregistrați în urbariul Șimleului pe 1658 cu o cergă și un șoim⁴⁸. Totuși, Dieta din 1657 a făcut o departajare între preotul sărac și cel mai înstărit, astfel încât primul trebuia să dea doar 1 taler, iar ultimul 2 taleri⁴⁹. În jurnalele economice ale principesei pentru anii 1667–1669, se arată că preoții din Făgăraș erau datori cu câte 100 de florini anual, plătiți în două tranșe. Pentru ridicarea în preoție, noul preot dădea principesei o sumă variabilă, între 15 florini și 30 de florini. Cei doi protopopi români de Făgăraș dădeau un onorariu anual, care a variat între 20 și 40 de florini⁵⁰. Pentru căpitanul cetății Făgăraș, preoții erau obligați să dea anual câte o căblă de ovăz, iar preoții nou numiți câte o pultură și zece florini⁵¹. Aceste sume variabile au nemulțumit pe preoții români, care au cerut o reglementare. În 1678 principesa Ana Bornemissa stabilea onorariul pentru protopopii români la 20 de florini, iar pentru preoți 50 de florini principesei și 50 de florini căpitanului cetății. Preoții hirotoniți dintre boieri urmau să dea un onorariu de 7, 50 florini, iar cei ridicați în preoție dintre fiii de preoți iobagi câte 15 florini. Preoții sfințiți dintre fiii de iobagi o sumă care o va stabili atunci principesa. Toate aceste sume trebuiau împărțite jumătate între principesă și căpitanul cetății⁵². De multe ori preoți români nu onorau datoriile către stăpân. Dieta din 1683 le impune să dea onorariul către stăpân la fel ca și dieci, însă constată că mulți dintre cei care nu s-au achitat de această obligație erau persoane nobile, care nu trebuiau amenințate cu prevederile din Aprobate⁵³.

În afara dărilor către stăpânul de domeniu, preoții erau obligați cu dări către fisc. Acest cens s-a modificat pe parcursul secolului al XVII-lea și era fixat de dietă. De regulă statul și mai ales principele, care era garantul bunei desfășurări a vieții religioase din principat, a luat sub protecția sa preoțimea română și i-a acordat unele scutiri față de stăpânul de domeniu. Dar censul era obligatoriu pentru toți. S-a întâmplat uneori ca preoții români să fie protejați de stăpânul domeniului când era vorba de încasarea censului. De exemplu, judele Maramureșului, Budai Istvan protestează în 1637 împotriva nobilului Dolhay Pal, care nu permite ca pe domeniul Dolha să se încaseze darea către fisc de la preoții români, locuitori pe pământuri iobăgești, în afară de banii cuveniți episcopului român⁵⁴.

Multe alte corvezi îngreunau viața preoților. Prin urmare, dieta din 1657 a făcut o departajare între preotul sărac și cel mai înstărit, astfel încât primul trebuia să dea doar 1 taler la fel ca iobagul mănăstirilor, iar ultimul 2 taleri, în timp ce episcopii și protopopii câte 3 taleri⁵⁵. În 1659, 1660 și 1665 dieta a fixat o dare de 1 taler sau doi florini pentru fiecare preot român⁵⁶. Dieta din 1664 ianuarie a fixat aceeași dare, dar cea din iulie a făcut o excepție pentru preoții români din Maramureș, unde doi preoți plăteau un taler⁵⁷. Pe lângă cens, preoții români erau impuși la dări extraordinare. În 1635 li se ia o taxă de 25 de

45. David Prodan, *op. cit.*, p. 127, 159, 161.

46. Liviu Ursuțiu, *op. cit.*, p. 12, 48.

47. Zenovie Păclișanu, *Contribuții istorice privitoare la situația materială a preoțimii române din Ardeal și Ungaria*, în „Cultura creștină”, an VI, nr. 5, 1916, p. 137.

48. DANIC-Colecția microfilme Ungaria, rola 264, cadrul 720; rola 271, cadrele 179–278.

49. Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 467.

50. *Urbările Țării Făgărașului*, vol. II, p. 347–350, 352, 357–359, 389.

51. *Ibidem*, p. 441.

52. *Ibidem*, p. 880.

53. MCRT, vol. XVIII, p. 93–94.

54. SJAN-Maramureș, fond Prefectura județului Maramureș. *Protocoalele adunării comitatense*, I, fila 237.

55. MCRT, vol. XIII, p. 526. Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 467.

56. *Ibidem*, vol. XIV, p. 145.

57. *Ibidem*, vol. XIII, p. 292–293, 372.

dinari de la fiecare preot român pentru construirea casei din Constantinopol⁵⁸. De asemenea, trebuiau să contribuie la tributul acordat turcilor. În 1663, din cei 1084 de taleri achitați de delegația Bistriței, 41 erau contribuția preoților români⁵⁹. Dieta din 1678 îi scutește pe preoții români de darea de porție pentru 500 de câble de grâu, dar la dieta din 1679 se cere în completarea dărilor anuale încă 100 de florini de la preoții români⁶⁰. În condițiile de război, preoții români erau datori, alături de alte categorii socio-profesionale, să susțină cu cele necesare armata. Astfel, dieta din 1685 impune preoților români o contribuție în produse; câte o baniță de grâu și una de ovăz, în timp ce pastorii sași erau obligați la câte șase banițe de grâu și șase de ovăz. La dieta din august 1686 se impune preoților români o taxă extraordinară de 1000 de florini⁶¹, la fel ca în anul următor. Pe lângă această sumă, se cereau și împrumuturi în bani și produse. De aceea, la dieta din 1687, statul restituie cei 1000 de florini, 100 de câble de grâu și 200 de ovăz, împrumutate de la preoții români. În schimb în 1688 li se impune 100 de câble de ovăz și câte o câblă de grâu pentru fiecare preot român⁶². Toate aceste contribuții vor crește în anii următori, când războiul dintre austrieci și turci se acutizează⁶³. În districtul Sibiului, protopopii români erau obligați, la 1698, să dea fie 38 de câble de grâu, fie să plătească 240 florini, altfel erau pasibili de pedeapsa tribunalului militar⁶⁴.

Din Urbarii aflăm nu numai datoriile lor către stăpân, ci și situația lor materială reflectată în numărul de animale și pământ. Făcând un calcul după datele urbariului din Făgăraș pe anul 1640 se poate constata că media era mai ridicată decât cea a iobagilor⁶⁵. În alte urbarii din același ținut observăm că unii erau posesori de moară⁶⁶. Preotul Ioan din Viștea de Sus, deși iobag, a ridicat înainte de anul 1653 o moară în hotarul satului⁶⁷. De asemenea, urbariul Bihorului pe 1650 ne indică pe unul din cei trei preoții români din Chișcău deținător de moară, dar toți erau mai bogați decât cei doi preoți din Săliște de Beiuș⁶⁸. Din păcate seria urbariilor Țării Făgărașului nu ne permite să urmărim evoluția averii preoților pe parcursul mai multor ani. În schimb, am putut face o astfel de evaluare pe urbariile Maramureșului. Am luat cazul preotului Ieremia din Poiana, domeniul Rona, a cărui averea am urmărit-o pe parcursul a 20 de ani. În 1672 avea 4 fii, un cal, 2 vaci, 60 de oi, 3 porci, 8 stupi, 0 jumătate de sesie. În 1678 avea 5 fii, 2 boi, 3 cai, 2 vaci, 80 de oi, 2 porci, 5 stupi. În 1680, 5 fii, 2 boi, 4 cai, 1 vacă, 140 de oi, 5 porci, 5 stupi. În 1681, 5 fii, 2 boi, 6 cai, 2 vaci, 100 de oi, 6 porci, 6 stupi. În 1689, 2 fii, 1 cal, 2 boi, 1 vacă, 30 oi, 4 porci, 2 stupi. La 1692, 1 cal, 2 boi, 30 oi, 1 porc și 3 stupi⁶⁹. Se poate observa din aceste date că preotul în timp de 10 ani a ajuns cel mai bogat din sat. Din 1681 averea se diminuează treptat odată cu numărul fiilor, de unde putem presupune că o parte a averii a plecat ca zestre la fiii care s-au căsătorit. O estimare comparativă a șeptelului din gospodăriile preoților, făcută pe datele urbariilor de la sfârșitul secolului al XVII-lea, ne indică, în general, un avantaj al celor din

58. SJAN-Cluj, *Colecția de manuscrise a Muzeului Ardelean*, Articole dietale (1543–1755), I, doc. 31.

59. Idem, *fond Primăria Orașului Bistrița*, doc. 46/ 1663.

60. MCRT, vol. XVI, p. 532, 664.

61. *Ibidem*, vol. XVIII, p. 370, 546.

62. *Ibidem*, vol. XIX, p. 168–169, 186, 315, 341.

63. *Ibidem*, vol. XX, p. 159–164, 244, 258, 416–420, 438, 455, 470. În 1689 dieta din ianuarie impune o dare extraordinară pentru preoții români de 6250 de florini, 300 câble grâu, 500 câble ovăz, 15 butoaie de vin, 200 kilograme de carne, 150 de măsurii de fân. În iulie, dieta stabilește că numai de la preoții din domeniul Porumbac episcopul trebuia să adune 1000 de florini, iar pentru armată în termen de 40 de zile trebuia adunată 400 de câble de grâu, 3450 de câble de ovăz, 70 de măsurii de unt. În 1691 la dieta din iarnă se cereau de la preoții români: 500 de câble de grâu, 300 kg de carne, 30 de vedre de vin, 1000 de câble de ovăz și 300 de măsurii de fân, toate în valoare de 4820 florini, în timp ce darea pe porți era doar de 100 de florini. La dieta din vară darea pe porți se ridică la 300 de florini, iar contribuția în produse la 4000 de câble de ovăz.

64. SJAN-Brașov; *fond Primăria orașului Brașov*, Seria Stenner II, doc. 129/1698.

65. *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, p. 31.

66. *Ibidem*, p. 243, 285, 875.

67. *Ibidem*, vol. II p. 88. Preoții din Porumbac dețineau și ei mori. Vezi: *Ibidem*, p. 802, 985.

68. DANIC, Microfilme Ungaria, rola 263, cadrele 318, 328. O situație bună avea și preotul Ioan din Lugașul Românesc (de Sus). *Ibidem*, cadrul 192.

69. *Ibidem*, cadrele 53, 144, 401.

zonele cu puternică tradiție românească și nobiliară, ca Maramureșul⁷⁰ și Făgărașul⁷¹, unde preoții erau foarte mulți înnoilați și posesori de moșii, în comparație cu cei din districtul săsesc al Sibiului⁷² sau de pe domeniile nobiliare⁷³.

În concluzie, putem afirma că preoțimea română, majoritar de condiție servilă, avea, în general, aceeași situație cu enoriașii din comunitatea parohială, ameliorată pe parcursul secolului de o serie de scutiri speciale acordate de principii. Prin urmare, ne apare natural faptul ca ea să-și fi dorit recunoașterea între celelalte culte recepte și să beneficieze de aceeași prestanță și avantaje. Tânjirea după statutul clerului așa-numitelor religii oficiale a generat eforturi din partea clerului românesc, pe parcursul secolului al XVII-lea, pentru a intra în rândul nobilimii sau a dus chiar la aderarea unora la calvinism, cea mai influentă confesiune receptă, iar la sfârșitul secolului la acceptarea unirii cu biserica catolică. Desigur, oferta făcută de împăratul Leopold, prin diploma din aprilie 1698, i s-a părut destul de atractivă clerului român care se afla într-o situație economică și socială inferioară. În schimbul privilegiilor asemănătoare cu cele ale clerului romano-catolic, ei trebuiau să accepte doar cele 4 puncte florentine și să se unească cu biserica latină. Diploma nu avea cum să mulțumească pe reprezentanții celor trei națiuni care trăgeau foloase de pe urma unui număr mare de preoți români, iar în decembrie 1698. Dieta va cere ca preoții să nu beneficieze de privilegii, ci să plătească în continuare contribuțiile obișnuite și să achite onorariile seniorilor ca și până atunci. Aceste condiții impuse de stări puneau sub semnul întrebării posibilitatea unirii bisericilor. Totuși, habsburgii vor insista, căci unirea religioasă era o politică de stat, dar vor accepta și unele restricții impuse de guvernanții Transilvaniei care atingeau în primul rând situația materială a preoților⁷⁴. Prin urmare, lupta pentru îmbunătățirea situației lor materiale va continua și pe parcursul secolului următor.

* * *

O situație ceva mai bună trebuie să fi avut protopopii și înalții ierarhi. Protopopii se bucurau de prestanță, care le aducea anumite avantaje, chiar dacă nu făceau parte dintre persoanele nobile. Susana Bethlen, proprietara domeniului Hunedoara, acordă în 1621 lui Ioan Pop, protopopul român din Hunedoara, dreptul de a comercializa vinul propriu în casa sa pe motiv că acesta nu primea plată de la credincioșii săi. Privilegiul a fost reînnoit în 1627 și 1654, cu condiția să nu vândă și vin cumpărat⁷⁵. Asta, în timp ce pe domeniul învecinat de la Făgăraș, principesa interzicea în 1630 dreptul românilor de confesiune ortodoxă să dețină cârciumă comercializa vin, în caz contrar amenda se ridica la 12 florini⁷⁶. Protopopul Moise al Hunedoarei la 1681 este menționat pe o sesie scutită împreună cu preotul Nicula. Dar protopopul cumpărase și o jumătate de sesie iobăgească, cu o casă pe ea, în care ținea un jeler de-al său care presta pentru munci pentru gospodărie⁷⁷.

Puținele izvoare din secolul al XVI-lea ne dezvăluie o stare materială relativ modestă pentru un ierarh român din Transilvania. Înțelegem dintr-un proces de stabilire a moștenirii preotului Ioan din Feleac și a filiației sale, desfășurat în jurul anului 1550, că acesta era fiul legitim al episcopului Danciu din Feleac, care i-a lăsat ca moștenire averea sa. Aceasta era primită, la rândul-i, ca drept de moștenire de la episcopul grec Marcu din Feleac, în calitate de fiu adoptiv al episcopului și fiu legitim al preotului Vasile, care i-a vândut

70. SJAN-Maramureș, *fond Prefectura județului Maramureș*. Conscrierea nobilimii comitatului Maramureș, pachetul 3, nr. 8, filele 1–6. DANIC-București, *Colecția microfilme Ungaria*, rola 263, cadrele, 23–67, 99–172.

71. SJAN-Cluj, *Colecția de urbarii ale domeniului cetății Făgăraș*, rola 1; DANIC-București, *Colecția microfilme Ungaria*, rola 356, cadrele 32–153.

72. SJAN-Sibiu; *Colecția urbarii și conscripții*, dos. 150, filele 2–4; dos. 152, filele 10–208; dos. 32, filele 25–36.

73. Liviu Ursuțiu, *op. cit.*, p. 190, 203; Maria Ursuțiu, *op. cit.*, p. 88.

74. Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, p. 140; nr. 6, p. 164–171.

75. Maria Ursuțiu, *op. cit.*, p. 86.

76. Biblioteca Academiei Române-Filiala Cluj, F.T. 363, fila 3.

77. Maria Ursuțiu, *op. cit.*, p. 87.

episcopului Marcu de fapt această avere, constând într-o casă, pământ arabil, grădini cu pomi și fânațe⁷⁸. Ceea ce demonstrează că acești episcopi nu erau prea înstăriți, unii clerici de rând putând să-i depășească bine din punct de vedere material. E adevărat, totodată, că episcopii proveneau după canoane din cinul monahal și trebuiau să țină cont de jurământul de sărăcie. Vlădica Sava călugărul poseda la Lancrăm în episcopia Gioagului o casă cu gospodărie și grădină. Refuzând să urmeze învățăturile calvine impuse de principele Ioan Sigismund Zapolya a părăsit Transilvania, iar casa, gospodăria și grădina („totale met integram domum... simul cum curia hortuac omnibus pertinentiis et quibuslibet utilitatibus”) i-au fost concesate de către principe cu drept de moștenire veșnică superintendentului român calvin Pavel Tordași în 4 noiembrie 1570, deoarece a propagat cuvântul divin curat în rândul poporului valah („quos ipse in promulgando puro verbo divinogentem Valachicam”) ⁷⁹. Este un exemplu care ilustrează modul în care un ierarh într-un context politic și religios nefavorabil putea să-și piardă avutul. În general, episcopii și mitropoliții români din secolul al XVII-lea nu au putut deține mari averi, întrucât ei păstoreau puțin. În afară de cazul excepțional al ierarhilor din familia Brancovici.

Episcopul Sava Brancovici de Ineu, dintr-o veche familie nobilă și potentată a fost răsplătit de principele Sigismund Rakotzi în 1607 pentru că a dobândit cetatea Lipova de la turci cu patru moșii: Bruznic, Rătmănești, Sâmbăteniși, Melitkochia-o localitate dispărută azi, precum și cu o moară pe râul Mureș. Dar el deținea ca moștenire și alte sate: Sânpetru Mare, Pața, Hodoș. Nu se știe din ce cauză a ajuns într-un impas financiar, căci la 6 noiembrie 1627 vindea cele patru sate dăruite de principe, cu suma de 350 de florini și potrivit unei clauze speciale ce prevedea dreptul de răscumpărare în valoarea sumei de vânzare⁸⁰.

Mitropolitul Sava Brancovici (și poate Simion Ștefan, despre care nu avem date), descendent al acestei nobile familii de ierarhi, care a păstorit mai bine de două decenii, a reușit să acumuleze o avere importantă, demnă de invidie, ea fiind una din motivele ce au dus la sfârșitul său martiric. În anul 1669, aflăm că mitropolitul era tutorele orfanilor Francisc și Gheorghe, fiii lui Sigismund Korda, cu care era înrudit, și curatorul averii acestora. Din această calitate împrumută cu 400 de galbeni pe nobilul Benedict Hudri din Șard. Alte valori și bani din averea acestora sunt consemnate în inventarul bunurilor, întocmit în timpul anchetei solicitate de principele Mihai Apaffi în 1680. Amănunte despre averea mitropolitului, pe care o deținea împreună cu fratele său, cronicarul și diplomatul Gheorghe Brancovici, aflăm tot din acest inventar. Pe lângă bogata sa bibliotecă personală și tiparniță, care în sine reprezentau o avere, el era posesorul multor bunuri de valoare. Avea o locuință la Sibiu cu fratele său, în casa lui Ioan Graffius, care le era dator cu suma de 30–40 de florini, iar datoria era plătită din chirie. Alături de cărți ferecate în materiale prețioase și odăjdii preoțești din aur și argint, sunt consemnate o serie de obiecte, stoffe și veșminte de mare preț, din lemn de chiparos aur și argint, între care se distinge o podoabă în formă de coroană cu pietre scumpe și turcuoaze⁸¹.

78. „domum, terras arabiles, hortum fructiferum, fenetum, que e posesione Felek”. Vezi: E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea a 4-a, p. 506–508. O cercetare specială, ceea ce nu ne-am propus aici, ar trebui să stabilească dacă acest preot Ioan din Feleac, care a moștenit această avere, nu are legătură cu preotul Ioan din Feleac care a cumpărat în 1538, cu numai 11 florini ungurești, aproximativ aceeași avere („domum, unam hortum pomiferum et fenetum”) de la ruda episcopului Petru de Feleac. Vezi: *Ibidem*, p. 168–169.

79. Andrei Vereș, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* vol. I, București, 1929, p. 292–293.

80. Nicolae Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria bisericii române*, Budapesta, 1905, p. 14–17; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 175–176.

81. Marina I. Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici 1656–1683*, Cluj, 1939, p. 79–80, 97–108; Inventarul publicat și la I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, p. 376–385; Originalul se află la SJAN-Sibiu, *Colecția documente medievale*, U VI, doc. 1388.